

Starine. Knjiga 64. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2012, 265 str.

To knjigo predstavljam zaradi zadnjih dveh prispevkov, ki utegneta zanimati tudi naše zgodovinarje. Ker pa ni navada, da bi pri prikazu kake knjige delali selekcijo prispevkov, bom predstavil torej vse prispevke v njej.

Ivo Mažuran: Popis in procjena vlastelinstva Erdut i okolnih mjesta 1696/97 (str. 1-59). V tej razpravi je predstavljen prepis doslej neznanega popisa omenjenega zemljiškega gospodstva Erdut v Slavoniji v latinskem jeziku (in delnem prevodu v hrvaščino), iz let 1696/97 s 25 kraji, ki so bili dobro desetletje prej močno prizadeti zaradi vojskovanja med Avstrijo in Turčijo. Popis so opravljali avstrijski uradniki, na vnaprej sestavljen formularski način z desetimi vprašanji, npr. število otrok na kmetiji, število krav in druge živine, količina žitnega pridelka, vrsta in število kmetijskega orodja, itd. Odgovarjati je moral gospodar kmetije. Tako so zbrali količinske podatke na vsako od deset vprašanj, ločeno za vseh 25 krajev, ki so tedaj spadali pod omenjeno zemljiško gospodstvo. Posebej je bil izdelan popis za 12 tedaj opuščenih krajev. Dokaj natančni podatki tega popisa so služili osrednji vladi na Dunaju za ustrezno obdavčitev, ki se je začela po koncu vojne 1699.

Zoran Ladić - Zrinka Novak: Matrikula Bratovščine bičevalaca sv. Kristofora u Rabu. Diplomatička i povijesna analiza s kritičkim prijepisom matrikule (str. 61-112). V razpravi objavljata avtorja kritični prepis latinskega besedila Matrikule rabske bičevalske bratovščine iz sredine 15. stoletja ter njen prepis v beneškem narečju (*veneto*) iz sredine 17. stoletja. Poleg tega to matrikulo postavljata v evropski kontekst, posebno glede na razvoj flagelantstva v Italiji in Dalmaciji. Obenem presojata tudi posamezne aspekte religioznega flagelantskega gibanja v evropskem razvitem in poznem srednjem veku. Nato sledi krajša diplomatična analiza matrikule, nato pa obširna razčlenitev posameznih zgodovinskih problemov, ki izhajajo iz vsebine matrikule. Obdelane so predvsem družbene in gospodarske razmere, družbena in spolna struktura bratovščine, lastnina premožnin in nepremičnin, ki jih je bratovščina imela v poznem srednjem in zgodnjem novem veku, posebej v 15. stoletju. Na koncu razprave je popis članstva bratovščine v poznem srednjem veku. Dodanih je nekaj ilustracij.

Juraj Balić - Lovorka Čoralić - Filip Novosel: Oporuke iz fonda Spisi zadarskog bilježnika Državnog arhiva u Zadru: Antonio Calogerà (1768-1772) (str. 113-183). Glavnina razprave je objava oporočnih spisov, ki jih je izstavil zadarski notar Antonio Calogerà med svojim kratkotrajnim delovanjem, med leti 1768-1772. Najprej so prikazani osnovni podatki o tem notarskem gradivu, 22 oporok v svežnju z naslovom *Protocollo primo de testamenti*, nato pa tehniške, strukturne in vsebinske lastnosti spisov. Zapisana so seveda imena testatorjev in številnih drugih prebivalcev Zadra v tedanjem času, z njihovim družbenim statusom, kakor so patriciji, meščani (*cives*), kmetje, obrtniki, doktorji prava, vojaški uslužbenci in duhovniki. Razprava je pomembna posebej zato, ker je iz tega časa objavljeno zelo malo oporok. Te so objavljene v integralnem prepisu.

Ivan Majnarić: Prilog poznavanju datiranja spisa bilježnika u službi zadarskog kaptola tijekom druge polovice XIV. i prve polovice XV. stoljeća (str. 185-205). Pisec je na podlagi spisov zadarskega kapitlja, ki je bil mesto javne vere (*locus credibilis*), iz zadnje četrtine XIV. in prve četrtine XV. stoletja, raziskal slog datiranja in uporabo indikcije kot nadzornega elementa datiranja. Pri tem je posebno pozornost namenil vprašanju uporabe sloga datiranja (*usus Iadertinus*), ki je bil značilen za Zadar in njegove notarje. Razprava je hkrati prispevek k boljšemu poznavanju kronologije kot pomožne zgodovinske vede.

Franco Mirošević: Teror Organizacije Jugoslavenskih Nacionalista u Dubrovniku 1923. godine (str. 207-233). Uvodoma so opisane narodnostne in politične razmere v Dubrovniku. Po popisu iz l. 1921 je bilo v Dubrovniku 13.340 prebivalcev, od teh 11.278 Hrvatov (katoličanov) 1.804 Srbov (pravoslavnih) 6 uniatov, 29 evangeličanov, 115 muslimanov, 109 Judov in 2 prebivalca drugih ver. Medtem ko so se povsod drugod normalno šteli Hrvati za katoličane, Srbi pa za pravoslavce, pa je obstajala v Dubrovniku velika redkost. 70 do 80 katoličanov, večinoma izobražencev, se je začelo šteti za Srbe, začeli so izražati srbsko nacionalno ideologijo in srbske politične cilje. Ti so skupaj s pravimi Srbi nasprotovali hrvatstvu in so šteli Dubrovnik za srbsko mesto. Oboji so zasedali tudi večino pomembnih političnih in državnih funkcij ter položajev v gospodarstvu.

V Dubrovniku in tudi drugod v Dalmaciji sta bili v začetku nove države glede na njeno notranjo ureditev dve politični opciji, centralistično-unitaristična z Vidovdansko ustavo in federalistična proti njej. Čeprav je bil Dubrovnik večinsko hrvaško mesto, so vso oblast v njem do l. 1926 imeli centralisti. Federalisti pa so se zbirali v Hrvatskem bloku, ustanovljenem l. 1922. Nastajala so velika nasprotja, med obema opcijama, pri čemer zaradi prevlade centralistov Hrvati nikakor niso mogli uveljaviti svojih narodnih pravic. Temu bloku je še istega leta prišel na pomoč Josip Predavec, eden od voditeljev Hrvaške republikanske seljačke stranke (HRSS). Odtlej se je začelo hrvaško strankarsko gibanje v Dubrovniku krepiti. V istem letu so v Dubrovniku ustanovili kot nekak odsek Hrvatskega bloka Hrvatsko nacionalno omladino (Hanao). V tem in v naslednjem letu so se v Dubrovniku

vodile žolčne diskusije o hrvaško-srbskih odnosih. Med Hrvati in Srbi so se dogajali pogosti spopadi, ki jih je policija seveda preganjala, toda vedno v škodo Hrvatov. Bila se je tudi vojna z izobešanjem hrvaških in srbskih zastav.

Nato pa je nastopila ORJUNA (Organizacija Jugoslavenskih Nacionalista), ki je bila ustanovljena v Splitu l. 1921, ki je imela podružnico tudi v Dubrovniku. Orjunaši so februarja 1922 napadli Hrvatsko delavsko zadrugo, 15. maja pa so hudo pretepli zavzetega člana Hrvaške omladine Marka Ivankovića. Napad na Ivankovića je sledil na Stradunu jeseni 1923, kjer so ga najprej močno preteпали, nato pa ga nekdo ustrelil v trebuh in je zaradi tega umrl v tamkajšnji bolnišnici. Pogreb Ivankovića so Hrvati seveda hoteli izrabiti za demonstracije proti Srbom. Pogrebni sprevod naj bi se vil iz bolnišnice skozi mesto in nato na pokopališče. Okrajno glavarstvo pa je tak sprevod prepovedalo, ker se je bilo neredov in mogočih spopadov. Zato je pogrebni sprevod lahko krenil le iz bolnišnice na pokopališče, ki je bilo v njeni bližini. Sojenje ubijalcem pred okrožnim sodiščem v Dubrovniku je potekalo v juniju 1924. Sodišče pa se izreklo za nepristojno. Sodilo naj bi visoko sodišče s poroto v Zagrebu. To je glavnega in stranske obtožence oprostilo.

V tej razpravi je omenjeno delovanje ORJUNE v raznih krajih države, tudi v Ljubljani, ni pa omenjeno divjanje ORJUNE v Trbovljah. Razpravi so dodani tudi prepisi nekaterih dokumentov.

Ivica Zvonar: Bilješke o nastajanju Kraljestva SHS (str.235-265). V razpravi je prikazan zapis: Dr. Fran Barac: Iz godine 1918 (torej pozneje kakor so se nizali dogodki) Bilješke o nastajanju Kraljestva SHS, ki ga hrani Škofijski arhiv v Đakovu. Gre za opis kako se je v zadnjem letu Prve svetovne vojne v Zagrebu oblikoval Narodni svet Slovencev, Hrvatov in Srbov ter na koncu Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev. Ta dogajanja so v podrobnostih še premalo znana, ker se zapisniki in drugi zapisi hote ali nehote niso ohranili. Pisec omenjenih beležk je bil msgr. dr. Fran Barac, profesor Teološke fakultete v Zagrebu (1907-1938), rektor zagrebškega vseučilišča (1915-1916) ter urednik cerkvenih revij Bogoslovske smotre (1912-1918) in Katoličkog lista (1914-1919). Posebej pomembno je, da je bil osebni zaupnik zagrebškega nadškofa dr. Anteja Bauerja. Med prvo svetovno vojno se je udejstvoval tudi politično. Imel je od 1915 do 1918 tesne stike z avstro-ogrskim generalom Svetozarjem Borojevičem. ki ga je skušal pridobiti, da bi s svojimi vojaškimi odredi prestopil na stran antante. Politična dejavnost dr. Barca je bila posebej pomembna v tem da je vzdrževal zveze med predstavniki političnih strank v domovini in s člani Jugoslovanskega odbora ter z vodjo Srbskega tiskovnega urada v Ženevi Božom Markovičem. Vsaj trikrat, 1915, 1917 in 1918 je potoval v Švico.

Prof. Barac je sodeloval tudi na ključnih sestankih Narodnega sveta, kjer je med drugim nasprotoval, da bi na hitro poslali delegacijo v Beograd, ki bi se tam ekspresno dogovorila o združitvi slovenskih, hrvaških in srbskih dežel s Kraljevino

Srbijo. V Bilješkah so prikazane A) Okoliščine okoli marčne resolucije l. 1918, B) Razprava o marčni resoluciji in C) Razmere po marčni resoluciji in oblikovanje Narodnega sveta. V omenjenih Beležkah je veliko navedb, ki lahko podrobneje osvetlijo razmere, v katerih so bili sprejeti tako pomembni sklepi, kakor utemeljitev države SHS, poznejše Jugoslavije.

Jože Maček